

What's in a name ? "Hellenen", "Grieken" en "Roméi" als zelfbenamingen van de Moderne Grieken

door

Katja DE HERDT

Net zoals de Grieken uit de klassieke periode noemen de Grieken van vandaag zichzelf *Hellenen* (Ἕλληνες) en hun land *Hellas* (Ἑλλάδα). De indruk van directe continuïteit die door de parallelle naamgeving wordt gewekt, is nochtans niet terecht. In de loop van de eeuwenlange geschiedenis die ons van het antieke Hellas scheidt, hebben de term Hellas en de afgeleide woorden menige betekenisverandering ondergaan en als nationale benaming plaats geruimd voor andere namen. In deze bijdrage wil ik de historische evolutie schetsen van het gebruik, door het Griekse volk, van de namen "Hellenen" (Ἕλληνες), "Roméi / Romif" (Ῥωμαῖοι / Ῥωμαῖοί) en "Grieken" (Γραικοί / Γραικοί) vanaf de postklassieke periode tot op het einde van de negentiende eeuw¹. Mijn aandacht zal hoofdzakelijk uitgaan naar de onomastische ontwikkelingen tijdens de laatste fase van dit tijdvak: met name de periode van de Nieuwgriekse Verlichting, die men conventioneel laat aanvangen rond 1750, en het ontstaan en de eerste decennia van de moderne staat Griekenland. Precies in deze periode ontstond de "ideologie van de hellenisering",

1. Zie: I. KAKRIDIS, "The Ancient Greeks and the Greeks of the War of Independance" in: *Balkan Studies* 4 (1963) 251-264 ; C. A. TRYPANIS, "Les termes Romios, Romiosini et Romania pour les Grecs", in: *Da Roma alla terza Roma, La nozione di Romano tra cittadinanza e universalità, Seminario internazionale di studi storici* 3°, 21-23 Aprile 1983, Napoli 1986, 431-438 ; M. ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ, "Ῥωμαῖος, Ῥωμιός καὶ Ῥωμαιοσύνη. Κριτική βιβλιογραφία" [1983] en IDEM, *Romaios-Romios-Romiosini. La notion de "Romain" avant et après la chute de Constantinople* [1985], beide in: *Κείμενα καὶ μελέτες μεσαιωνικῆς καὶ νεοελληνικῆς γραμματείας*, Athene 1990, resp. 79-141 en 143-178 ; Δ. ΤΖΙΟΒΑΣ, "Ο νομιναλισμός τῆς ἑλληνικότητας καὶ ὁ δυῖσμός τῆς ἔθνικῆς ταυτότητας", in: IDEM, *Οἱ μεταμορφώσεις τοῦ ἔθνισμοῦ καὶ τὸ ἰδεολόγημα τῆς ἑλληνικότητας στὸ μεσοπόλεμο*, Athene 1989, 31-53 ; Κ.Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, Athene 1993 [1977], 82-86. Het volledig aan de naamswestie gewijde boek van P. Christou (Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Οἱ περιπέτειες τῶν ἑθνικῶν ὀνομάτων τῶν Ἑλλήνων*, Thessaloniki 1993 [1960]), dient men omwille van zijn hellenocentrische en xenofobe teneur kritisch te bejegenen. (Zo beweert Christou onder meer dat de Feniciërs Pelasgen en dus (proto-)Hellenen waren [op. cit., 27], dat de etnologische basis in Griekenland sinds 1200 v. Chr. nagenoeg onveranderd is gebleven [op. cit., 39] en dat Byzantium uitsluitend Grieks was [op. cit., 101]). Dat M. Mandouvalou, op. cit., dit etnocentrisme van Christou niet in vraag stelt, doet vragen stellen over het kritische gehalte van haar bibliografie.

waarvan de herinvoering van de antieke zelfbenaming een belangrijke uiting is.

“HELLENEN” WORDEN “ROMÉI”

Al in de postklassieke periode verloor de naam *Hellenen* zijn monopoliepositie als nationale benaming voor de Grieken. Vanaf de derde eeuw werd de term door Griekstalige christelijke auteurs steeds vaker gebruikt met de betekenis *heidenen*². De gelijkstelling van beide begrippen werd een algemeen gebruik dat in de Griekse wereld ruim vijftien eeuwen zou blijven bestaan³. Nog in de 18de eeuw zei de verlichte geestelijke Kosmas de Etoliër (1714-1779) tot zijn gelovigen: “*Jullie zijn geen Hellenen, jullie zijn geen ongelovigen, ketters, goddelozen, maar jullie zijn vrome orthodoxe christenen.*”⁴ Dat de pas gechristianiseerde Grieken hun oorspronkelijke zelfbenaming relatief snel lieten vallen, werd mogelijk gemaakt door het feit dat er een alternatief voorhanden was: dankzij de Constitutio Antoniniana konden zij zich, zoals vele andere volkeren, vanaf 212 Romeinen noemen, *Roméi* (Ῥωμαῖοι)⁵. In Byzantium, *het Nieuwe Rome*, zoals Constantinopel sinds de vierde eeuw werd genoemd, zouden de religieuze en de politiek-juridische connotatie van het begrip *Roméos* gradueel samenvloeien tot één universeel concept, waaraan etnische en culturele verschillen ondergeschikt waren: de *Roméi* vormden het uitverkoren volk dat onder leiding van een keizer de goddelijke orde op aarde poogde te realiseren⁶. Niet de

2. Voor een schets van de *Kulturkampf* tussen “Helleense” en christelijke intellectuelen, zie K. DEMOEN, “Hellenisme en christendom in de vierde eeuw. Over de (on)deelbaarheid van cultuur en religie”, in: *Tetradio* 3 (1994) 37-63.

3. De term werd overigens niet enkel gebruikt voor niet-christelijke *Grieken*, maar soms ook voor ongelovigen in het algemeen. Zo verwijst Johannes Moschos naar een goddeloze Saraceen met de woorden “Σαρακηνός τις Ἑλληγν”. *Pratum Spirituale*, PG 87³, 2295.

4. Δὲν εἴστενε Ἑλληγνες, δὲν εἴστενε ἀσεβεῖς, αἰρετικοί, ἄθεοι, ἀλλ’ εἴστενε εὐσεβεῖς ὀρθόδοξοι χριστιανοί. Zie ΙΩ. Β. ΜΕΝΟΥΝΟΣ, *Κοσμά τῷ Αἰτωλοῦ Διδαχές*, Athene 1979, 115-116.

5. In de loop der eeuwen evolueerde de uitspraak van *Roméi* tot *Romií*. In teksten van latere datum, vooral na de 18de eeuw, treffen we de laatste vorm ook geschreven aan: Ῥομηοί, Ῥομηοί.

6. Cf. A.CARILE, *Impero Romano e Romania*, in: *Da Roma alla terza Roma, La nozione di Romano tra cittadinanza e universalità, Seminario internazionale di studi storici 2°*, 21-23 Aprile 1982, Napoli 1984, 247-261, in het bijzonder 249-253. Voor het gebruik van de verschillende termen in Byzantium, zie ook J. KODER, *Byzanz, die Griechen und die Romaioisyne - eine “Ethnogenese” der “Römer”?*, in: H. Wolfram - W. Pohl (ed.), *Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern*, Teil I, Wien 1990, 103-111; S. VRYONIS, “Recent Scholarship on Continuity and Discontinuity of Culture: Classic Greeks, Byzantines,

"Grieksheid", maar de orthodoxie was bepalend voor het zelfbeeld van de middeleeuwse Griek. Pas toen het Byzantijnse rijk zowel vanuit westerse als vanuit Ottomaanse hoek bedreigd werd en meer en meer verbrokkelde, werd bij een deel van de Griekse intelligentsia een nationalistisch gevoel wakker⁷. In beperkte (aristocratische) kringen kwam het woord *Hellenen* vanaf de 13de eeuw weer in zwang als nationale denominatie⁸.

De Helleense revival werd in de kiem gesmoord door de Ottomaanse verovering van Constantinopel in 1453. Vele hellenofiele geleerden vluchtten naar het Westen; wie in Byzantium bleef omdat hij dogmatisch vasthield aan de orthodoxie wilde zichzelf uiteraard niet als *Helleens* (i.e. heidens) bestempelen. Ook tijdens de periode van Ottomaanse overheersing of Tourkokratía, gold de Romeïsche terminologie als officiële benaming voor de Grieken en hun geloofsgenoten. Van een etnisch identiteitsgevoel was nu helemaal geen sprake meer, want in de zogenaamde *millet-i Rum* ("natie van de Roméi") onder leiding van de patriarch van Constantinopel, had de sultan álle aan hem onderworpen orthodoxen gegroepeerd, ongeacht hun etnische origine van Griek, Bulgaar, Georgiër, Arabier, ... Een essentieel kenmerk van het Romeïsche identiteitsgevoel of *Romiosíni* (Ρωμιόςση), was - vooral tijdens de eerste eeuwen van onderwerpenheid - de sterke afkeer van het paapse westen. De laat-Byzantijnse slogan "*liever in Turkse dan in paapse handen*"⁹ bleef immers ook na de val van het duizendjarige Rijk erg populair. Het Patriarchaat, gedwongen tot een verstandshuwelijk met de vreemde machthebbers, stelde de Ottomaanse overheersing zelfs op de vooravond van de Griekse Bevrijdingsoorlog nog voor als een vorm van goddelijke bescherming tegen de katholieken¹⁰. In het kader van het

Modern Greeks", in: Idem (ed.), *The 'Past' in Medieval and Modern Greek Culture*, Malibu 1978, 251-252 n.2.

7. De Helleense ideologie ontstond in de 13de eeuw in het rijk van Nikaia onder de dynastie van de Laskariden en vond twee eeuwen later haar grootste exponent in Georgios Gemisthos Plethoon. Cf. A. TOYNBEE, *The Greeks and their heritages*, Oxford 1982, 156-164 en 298-314. Voor de stelling dat in deze periode de Nieuw-Griekse fase van de Griekse geschiedenis begint, omdat er enkele aanzetten te bespeuren zijn tot het ontstaan van een Grieks nationaal, "burgerlijk" staatsmodel, zie S. XYDIS, "Mediaeval Origins of Modern Greek Nationalism", in: *Balkan Studies* 9 (1968) 1-20.

8. Cf. A. TOYNBEE, op. cit., 156-158 en 161 n. 21. Voor voorbeelden van het gebruik van de "Helleense" terminologie in de 14de eeuw, zie S. RUNCIMAN, *The Last Byzantine Renaissance*, Cambridge 1970, vooral 19-23.

9. Κράττον ἐμπροσθίν εἰς χεῖρας Τούρκων ἢ Φράγκων. Cf. Dhoukas, *Historia Byzantina*. Ik ontleen het citaat aan A. TOYNBEE, op. cit., 169 n. 8.

10. Zie: Διδασκαλία Πατρική, συντεθεισα παρὰ τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου τῆς Ἁγίας Πόλεως Ἱερουσαλήμ Ἀνθίμου εἰς ὠφέλειαν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν (...), Constantinopel 1798. Voor fragmenten uit deze patriarchale brief, in Engelse vertaling, zie: R. CLOGG,

godsdienstige dispuut met het Westen situeert men het gebruik, door enkele Griekse auteurs tijdens de Tourkokratía, van de term *Grieken* (Γραῖκοι / Γραικοί). In contrastieve contexten werden de orthodoxen naar westerse gewoonte Γραῖκοι genoemd om hen te onderscheiden van de tot het katholicisme bekeerde volksgenoten¹¹.

Terwijl het Westen - onder meer dankzij deze Griekse bekeerlingen - in de Renaissance een hernieuwde dialoog aanging met de Oudheid, verzonken de onderworpen *Roméï* ten gevolge van de Ottomaanse uitbuiting, van het gebrek aan onderwijs, en van het starre conservatisme van hun Kerk in een toestand van achterlijkheid en intellectuele armoede, waarin voor een historisch bewustzijn van het heidense Helleense verleden geen plaats was. Enkel in de - uiterst scholastische - geleerde traditie treffen we verwijzingen aan naar de antieken, meer dan eens vergezeld van een jammerklacht over het eigentijdse verval van de natie¹². Zo schreef Andónios Eparchos in 1544 een "*Klaagzang over de verwoesting van Hellas*", waarin hij de val van Constantinopel beweent¹³. Er zijn ook voorbeelden overgeleverd van het gebruik van de naam *Hellenen* als nationale zelfbenaming, vooral na 1600¹⁴. Deze schaarse verwijzingen volstaan echter niet om te bewijzen dat het Helleense bewustzijn en het gebruik van Helleense terminologie gemeengoed waren bij het geleerde publiek in zijn geheel - of ruimer nog: bij alle onderworpen Grieken tijdens de Tourkokratía. Aan deze veralgemening hebben, zoals we verder nog zullen zien, 19de-eeuwse Griekse ideologen zich wel eens bezondigd. In werkelijkheid was *Roméï* de enige algemeen geldige zelfbenaming van het Griekse volk tijdens de Tourkokratía. Ook de nieuwe opvattingen en gewoontes die vanaf de tweede helft van de

The Movement for Greek Independence (1770-1821). A collection of documents, London 1976, 56-64.

11. Cf. N. ΠΟΛΙΤΗΣ, "Ἑλληνας ἢ Ῥωμιός;", in: *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τόμος Α', Athene 1920 [1901], 122-133, 128.

12. Men raadplege de tweedelige bloemlezing uit teksten van Griekse geleerden tijdens de Tourkokratía: Γ. ΚΟΥΡΝΟΥΤΣΟΣ, *Λόγιοι τῆς Τουρκοκρατίας*, Βασική Βιβλιοθήκη 4-5, Athene 1955. Zie ook: A. VACALOPOULOS, "Byzantinism and Hellenism. Remarks on the Racial Origin and the Intellectual Continuity of the Greek Nation", in: *Balkan Studies* 9 (1968) 101-126. Dit ideologisch geladen artikel mag echter niet los gezien worden van de polemiek over de (dis)continuïteit van de Griekse cultuur, ontketend door Cyril Mango, die in 1964 de continuïteit als mythe afdeed. C. MANGO, "Byzantinism and Romantic Hellenism", in: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 18 (1965) 29-43.

13. 'Α. Ἐπαρχος, *Θρήνος εἰς τὴν Ἑλλάδος καταστροφήν*, in: Γ. ΚΟΥΡΝΟΥΤΣΟΣ, op. cit., deel 1, 150-154.

14. In 1660 verantwoorde Nektários, patriarch van Jeruzalem, zijn gebruik van de volkstaal in een chronografisch werk door te wijzen op de toegankelijkheid voor elke *Helleen* (συνθεῖσα εἰς κοινὴν γλῶσσαν, διὰ τὸ ἀκούεται ἀπὸ κάθε ἀνθρώπου Ἑλληνα). Ik ontleen deze verwijzing aan K.Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, Athene 1987 [1949], 56.

18de eeuw voorkwamen in kringen van verlichte intellectuelen, zouden daarin weinig verandering brengen.

"HELLAS" ALS UITDRUKKING VAN EEN OECUMENISCH IDEEAAL

Het eerste expliciete pleidooi voor *Aufklärung* werd in 1761 geformuleerd door clericus Iósipos Misiódhax (1725-1800). In het voorwoord op zijn vertaling van een Italiaans filosofisch werk maakte hij een vlijmscherpe analyse van de intellectuele malaise onder de Grieken en deed een oproep tot de intelligentsia om zich onbevooroordeeld open te stellen voor het antieke verleden en, vooral, voor de moderne wetenschap van het Westen¹⁵. Met deze radicale afwijzing van het traditionele orthodoxe denkpatroon was de toon voor de Griekse Verlichting gezet. Hellas en Europa waren de hoofdpijlers waarop de Verlichtingsbeweging zou steunen¹⁶. De liefde voor de antieken bracht Iósipos ertoe onbevangen de termen *Hellas* en *Hellenen* te gebruiken om naar de eigentijdse Griekse wereld te verwijzen. Omdat deze benamingen toen nog hoogst ongewoon waren, lichtte Iósipos in zijn eerste publicatie toe wat de terminologie voor hem inhield: "*als ik Hellas zeg, bedoel ik alle Hellenen, overal verspreid.*"¹⁷ Deze oecumenische opvatting van het begrip Hellas zou vaak voorkomen in het discours van de Verlichting. In 1811 drukte Neófitos Dhoukas de gedachte als volgt uit:

*"Met Hellenen bedoel ik (...) niet alleen de enkelingen die het gebied van het antieke Hellas bewonen, maar in één woord de inwoners van heel het gebied waar de moderne Helleense taal wordt gesproken. Dat zijn dus bijna alle mensen die tussen de Prut en de Nijl wonen."*¹⁸

15. I. ΜΟΙΣΙΟΔΑΞ, *Ήθική Φιλοσοφία, Προόμιον*, in: Π. Κιτρομηλίδης, *Ίώσηπος Μοισιόδαξ. Οί συντεταγμένες τής βαλκανικής σκέψης του 18ου αιώνα*, Athene 1985, 323-341. Laatstgenoemd werk, een exhaustieve biografie van deze grote maar vrij onbekende denker, is naar het Engels vertaald (met weglating van de originele teksten van Iósipos): P. KITROMILIDES, *The Enlightenment as Social Criticism. Iosipos Moisiodax and Greek Culture in the Eighteenth Century*, Princeton 1992.

16. Het standaardwerk over de Verlichting in de Griekse wereld is nog steeds: Κ.Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Athene 1993 [1977]. Voor een overzicht van de filosofische ideeën van de beweging, zie: G. P. HENDERSON, *The Revival of Greek Thought (1620-1830)*, Edinburgh 1971.

17. "Όταν λέγω Έλλάδα, έννοώ όλας τās διασποράς τών Έλλήνων. I. ΜΟΙΣΙΟΔΑΞ, op. cit., 325.

18. "Έλληνας δέ έννοώ (...) ούχί μόνον τούς όλίγους έκείνους κατοικοούντας τήν άρχαίαν Έλλάδα, άλλ' άπλώς πāsαν τήν έκτασιν έν ή όμιλείται ή νεωτέρα τών Έλλήνων διάλεκτος: τοιοῦτοι εΐναι οί άπό του Προύθου ποταμού μέχρι του Νείλου πάντες σχεδόν οί μεταξύ κατοικούντες. Ν. ΔΟΥΚΑΣ, *Παραίνεσις Β' προς τούς έν Βιέννη Έλληνας εΐς σύστασιν*

De definities van diaken Iósipos en van Neófitos Dhoúkas weer spiegelen de in deze periode gangbare overtuiging dat "Grieksheid" - onafhankelijk van de Romeïsche of Helleense noemer die men eraan gaf - geen zaak was van afkomst en etnische origine, maar van taal en cultuur. Het Grieks, vanouds de taal van Kerk en onderwijs binnen de multi-etnische orthodoxe gemeenschap onder Ottomaans gezag, was sinds de 17de eeuw ook *lingua franca* geworden van de handel in het Balkangebied en ver daarbuiten. Dit had tot gevolg dat elke orthodox die het op intellectueel of sociaal-economisch vlak verder bracht dan het gemiddelde haast automatisch een proces van vergrieksing onderging - al werd dit door de betrokkenen eerder aangevoeld als "sociale promotie" dan als etnische verandering¹⁹. Zo was ook Iósipos, die zichzelf aan het slot van zijn manifest "*bereidwillige en eeuwige dienaar van heel Hellas*" noemt²⁰, in wezen geen Griek, maar een Vlach - en meer bepaald een *Misiódhax*, zoals zijn etnische familienaam aangeeft²¹. Uit Iósipos' tekst *Apolo-gie*, verschenen in 1780, blijkt dat zijn concept van Helleensheid niet alleen etnische, maar ook religieuze scheidslijnen oversteeg. Daar waar hij zijn overtuiging uitdrukt dat ook de Turkse heersers verlicht kunnen worden, lieert hij het gehate volk expliciet aan de noties *Hellas* en *Hellenen*:

*"Ik ben van mening dat ook zij mensen zijn die van nature uit een verlangen naar kennis koesteren en dat ze, omdat ook zij geboren zijn in Hellas en de Helleense lucht opsnuiven, een even grote begaafdheid bezitten als de overige Hellenen."*²²

Terwijl de Helleense termen in de eerste publicatie van de *Misiódhax* een verwijzing inhielden naar het belang van de antieke cultuur en haar voorbeeldfunctie voor de eigentijdse Grieken, dienen dezelfde begrippen in het laatste citaat vooral als uitdrukking van zijn verlangen naar een universele verspreiding van de Verlichtingsidealen. Het gebruik van de Helleense terminologie als symbool voor

σχολείου ελληνικού, Wenen 1810, 17. Ik ontleen dit citaat aan K.Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, *Ελληνικός Ρομαντισμός*, Athene 1982, 336.

19. Cf. A. ΠΟΛΙΤΗΣ, *Ρομαντικά χρόνια. Ιδεολογίες και νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*, Athene 1993, 68-69.

20. (...) κηρύττομαι τῆς ὅλης Ἑλλάδος πρόθυμος καὶ ἀίδιος ὑπέρτης. I. ΜΟΙΣΙΟΔΑΞ, op. cit., 341.

21. Μοισιόδαξ was de verzamelnaam die Griekse geleerden hadden bedacht voor Vlachen die in het hoofdzakelijk bulgaarstalige Moesië (Μοισία) woonden, maar die op linguïstisch en cultureel vlak nauw verwant waren met de Vlachische bevolking van Dacië (Δακία) aan de overkant van de Donau.

22. Ἐγὼ νομίζω πὸς εἶναι ἄνθρωποι καὶ αὐτοὶ φύσει τοῦ εἶδέναι ὀρεγόμενοι, καὶ πὸς γεννόμενοι ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ πνέοντες τὸν ἑλληνα ἀέρα καὶ αὐτοὶ, ἔχουσιν εὐφυΐαν ὅσην καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες. I. Μοισιόδαξ, *Ἀπολογία*, Ἐπιμέλεια Α. Ἀγγέλου, Athene 1976, 36.

een ideale, verlichte wereld zou enkele decennia later op radicale wijze worden geconcretiseerd door Rígas Velestinífs (1757-1798). In zijn revolutionaire manifest *Nieuwe Politieke Constitutie* (1797), dat hij met de dood zou moeten bekopen²³, vertaalde Rígas de ideeën van de Franse Revolutie naar een ideaalstaat, genaamd *Helleense Democratie*. Zoals uit Rígas' grote *Kaart van Hellas* blijkt, kwam het Hellas van zijn dromen territoriaal gezien neer op een restauratie van het Byzantijnse Rijk in de twaalfde eeuw - een gebied dat dus allerminst overeenstemde met de grenzen van het historische Hellas²⁴. Deze staat zou een republikeinse confederatie zijn van Balkanvolkeren, waarin voor alle onderdanen, inclusief de Turken, gelijke rechten en godsdienstvrijheid waren gegarandeerd²⁵. Rígas' kosmopolitische en diachrone visie op *Hellas* komt verder mooi tot uiting in de afbeeldingen van beroemde persoonlijkheden waarmee zijn kaart was verlicht: naast dichters en generaals uit de Oudheid zijn er Romeinse en Byzantijnse keizers en zelfs Ottomaanse sultans vertegenwoordigd.

"ROMÉI", ERETITEL VOOR DE FANARIOTEN

De idee van continuïteit tussen de Helleense, Byzantijnse en Ottomaanse gezagsdragers die door Rígas werd gesuggereerd, leefde in deze periode ook bij de Fanariotenklasse²⁶. Deze aristocratische Grieken, afkomstig uit de wijk Fanári in Constantinopel, waren in de loop van de Tourkokratía uitgegroeid tot rechtstreekse agenten van het Ottomaanse gezag; en sommigen onder hen droomden er inderdaad van om binnen het Ottomaanse Rijk van de Turkse machthebbers het roer over te nemen. De Fanarioten beweerden graag dat zij

23. Voor de tekst van Rígas' Constitutie (Νέα Πολιτική Διοίκησης), zie het basiswerk over de vrijheidsheld: Α. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ, Πήγας Φεράϊος, Βασική Βιβλιοθήκη 10, Athene 1957, 370-388.

24. Zie Α. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ, op. cit. 360-369 voor enkele detailweergaves van de *Χάρτα της Ελλάδος*.

25. Uit de kleine lettertjes van Rígas' *Constitutie* blijkt echter dat hij het gelijkheidsbeginsel niet consequent doorvoerde. Zo wordt bepaald dat slechts één taal, nl. de Griekse volkstaal, gebruikt mag worden in onderwijs en rechtspraak. (Cf. respectievelijk art. 22 van *De rechten van de Mens*, Τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου, Α. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ, op. cit., 374 ; art. 53 van de *Grondwet*, Σύνταγμα, Α. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ, op. cit., 382.)

26. Ook de Ottomaanse sultans zelf beschouwden zich in zekere zin als opvolgers van de Byzantijnse machthebbers. Zo had de veroveraar van Constantinopel, sultan Mehmet II, met grote fierheid de titel "Emir van de Turko-Roméi" (Ἄμωρος Τουρκορομαίων) gedragen. Zie J. IRMSCHER, "Les Grecs et l'idée de Rome après 1435", in: *Da Roma alla terza Roma, La nozione di Romano tra cittadinanza e universalità*, Seminario internazionale di studi storici 2°, 21-23 Aprile 1982, Napoli 1984, 385-390, 388.

directe afstammelingen waren van vooraanstaande Byzantijnse families²⁷ en waren bijzonder gehecht aan de traditionele Romeïsche terminologie. Volgens Konstandhínos Koúmas, een niet-Fanariotische auteur uit de late Verlichting, noemden de Fanarioten zich vanuit een superioriteitsgevoel tegenover de gewone man “*het beroemde geslacht van de Romíi*” (τὸ περίβλεπτον γένος τῶν Ῥωμαίων), en beschouwden ze het als een belediging wanneer iemand hen *Hellenen* of *Grieken* noemde²⁸. Uit de nagelaten geschriften van Fanariot Dhimítrios Katardzís blijkt inderdaad een grote aversie tegenover deze nieuwe mode. In 1783 vroeg hij zich af

“*hoe sommige intellectuelen het lef hebben om tegen de regels van de grammatica een woordbetekenis te veranderen en zichzelf Hellenen te noemen, zonder dit een zonde te vinden als christenen, en een schande als Romíi?*”²⁹

POPULARITEIT VAN DE NAMEN “HELLENEN” EN “GRIEKEN” BIJ PROGRESSIEVE INTELLECTUELEN

Uit bovenstaande negatieve getuigenissen kunnen we afleiden dat de termen *Hellenen* en *Grieken* op het einde van de 18de eeuw in bepaalde kringen steeds meer terrein wonnen ten nadele van het traditionele *Romíi*. De vernieuwers waren vooral te vinden in de klasse van de handelsbourgeoisie, die steeds aan belang won en zou uitgroeien tot ideologische tegenpool van de Fanarioten. De toenemende mercantiele contacten met West-Europa, waar classicisme en “grécomanie” in die tijd hoogtij vierden³⁰, hadden voor vele Griekse handelaars een nieuwe wereld geopend. Bij hun terugkeer naar het thuisland brachten ze naast materiële welvaart een nieuw historisch bewustzijn met zich mee: het besef dat ze niet alleen Romíi waren,

27. Cf. A. TABAKI, “Byzance à travers les Lumières néohelléniques”, in: (nog niet verschenen) Acta van het Internationale Byzantinologencongres in Kopenhagen, aug. 1996, 318-335, 320.

28. Αὐτοὶ <οἱ Φαναριώτες> ὀνομάσαντες ἑαυτοὺς τὸ περίβλεπτον γένος τῶν Ῥωμαίων - βλασφημίαν ἤκουαν, ἀν τοὺς ὀνόμαζέ τις Γραικοὺς ἢ Ἑλληνας - δὲν ἠθέλαν νὰ ἔχουν κοινονίαν μὲ τοὺς ἀνάξιους τῆς συγγενείας τῶν πραγματευτῶν ἢ τεχνίτας. Κ. ΚΟΥΜΑΣ, *Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων Πράξεων*, deel 12, Wenen 1832, 535-536.

29. (...) πὼς μερικοὶ σπουδαῖοι ἐνάντια καὶ στοὺς κανόνες τῆς γραμματικῆς τολμοῦν νὰ ἀλλάξουν σημασία λέξης, καὶ νὰ λέν τὸν ἑαυτοὺς ἑλληνας, καὶ νὰ μὴν τὴν προκρίνουν καθὸ χριστιανοὶ καὸ ἀτιμία καθὸ Ῥωμηοί; Δ. ΚΑΤΑΡΤΖΗΣ, *Τὰ Εὕρισκόμενα*, Ἐπιμέλεια Κ.Θ. Δημαρχά, Athene 1970, 49-50.

30. Cf. G. HIGHET, *The Classical Tradition*, Oxford 1951, 355-436. Voor de Franse “grécomanie”, zie: O. AUGUSTINOS, *French Odysseus. Greece in French Travel Literature from the Renaissance to the Romantic Era*, Baltimore / London 1994, 12-48.

maar ook de nakomelingen van een roemrijk geslacht uit een ver verleden. In deze westersgezinde context, waarin ook de revolutionaire droom van Rígas Velestinlís was ontstaan, zou het verlangen naar een onafhankelijke Griekse staat steeds vastere vorm krijgen. Progressieve intellectuelen waren ervan overtuigd dat, naast de bevrijding van het Turkse juk, het nabootsen van de antiek-Helleense en de Europese cultuur volstond om van de 'gedegenereerde' en identiteitsloze *Romií* opnieuw volwaardige *Hellenen* te maken. In de filoloog Adhamándios Koraís (1748-1833) vinden we een ware verpersoonlijking van dit credo. We zullen zijn geschriften dan ook als uitgangspunt nemen voor een benadering van de naamskwestie aan de vooravond van de Bevrijdingsoorlog. In een politiek pamflet met de weinig verhullende titel "*Wat moeten de Grieken (Γραικοί) doen in de huidige omstandigheden? Dialoog tussen twee Griekse inwoners van Venetië toen ze hoorden van de schitterende overwinningen van Keizer Napoleon*" (1805)³¹ gaat Koraís uitvoerig op de Griekse zelfbenaming in. Hij laat er zijn alter ego, het fictieve personage Aristoklís, aan gesprekspartner Kleánthis, vertegenwoordiger van de onwetende massa, uitleggen waarom de naam Grieken (Γραικοί) bovenal verkieslijk is:

"ΚΙ (...) Altijd hoor ik jou ons 'Grieken' noemen - waarom niet Roméi, zoals we onszelf noemden tot nu toe?"

Ar Een van de ontelbare rampen, vriend, die de barbarij over de volkeren brengt, is het vergeten van de origine zelve en de naam van hun geslacht. Lang geleden noemden onze voorouders zich 'Grieken'; later namen ze de naam 'Hellenen' aan, niet van een vreemd volk, maar van een Griek, wiens eigennaam 'Helleen' was, zoals jij Kleánthis heet en ik Aristoklís. Een van beide namen is dus de ware naam van het volk. Ik verkoos de naam 'Grieken' omdat alle verlichte volkeren van Europa ons zo noemen. Als je 'Hellenen' verkiest, vriend, noem je dan Helleen, maar niet, om de genade Gods, Roméos.

ΚΙ Waarom?

Ar Omdat je geen Roméos <Romein> bent. De Romeinen zijn de eersten die ons beroofd hebben van de luttele vrijheid die de tweedracht van Hellas ons nog had gelaten. Hun naam dragen komt erop neer dat we het stigma van de slavernij op ons gelaat dragen en uit eigen beweging te kennen geven dat we tevreden zijn met onze onderworpenheid."³²

31. Α. ΚΟΡΑΪΣ, *Τί πρέπει νά κάμωσιν οί Γραικοί εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις; Διάλογος δύο Γραικῶν, κατοίκων τῆς Βενετίας, ὅταν ἤκουσαν τὰς λαμπρὰς νίκαις τοῦ Ἀυτοκράτορος Ναπολέοντος*, Athene 1983 [1805].

32. Α. ΚΟΡΑΪΣ, op. cit., 37-38.

Κλ (...) Σέ ὁκόου πάντοτε νά μᾶς ὀνομάζῃς Γραικοῦς διὰ τί ὄχι Ῥωμαιοῦς, ὡς ἄνομαζόμεθα ἕως τῶρα;

Uit deze woorden spreekt het verlangen om zich uitsluitend met de Grieken uit de klassieke periode te identificeren. De inhoud van de traditionele zelfbenaming *Roméos* wordt beperkt tot een historisch feit: de onderwerping van deze Grieken door de historische Romēi, de Romeinen³³. In de denkwereld van Korais en zijn geestesgenoten was "Grieksheid" een statisch gegeven, een kant-en-klare identiteit die door opeenvolgende invasies van vreemde volkeren op een laag pitje was gebracht, maar opnieuw tot leven zou komen zodra het Griekse volk zijn vrijheid had herwonnen. Deze exclusieve gerichtheid op het klassieke Hellas stond het gebruik van de naam *Grieken* (Γραικοί) niet in de weg. In de geschriften van de Griekse Verlichting op haar hoogtepunt (1790-1821) treffen we hem aan met dezelfde intensiteit als de Helleense terminologie³⁴. Uit de geciteerde fictieve dialoog van Korais kunnen we twee redenen voor deze populariteit distilleren: de grenzeloze bewondering voor het verlichte Europa en de drang om het in alles na te bootsen; en de opvatting dat in de Oudheid de naam *Graikos* nog vóór de opkomst van de naam *Helleen* een "panhelleense" benaming was geweest³⁵. Het ligt voor de hand dat de keuze voor de term *Grieken* ook werd ingegeven door

Ἀρ' Ἀπὸ τὰς ἀναριθμήτους, φίλε μου, δυστυχίας, ὅσας προξενεῖ ἡ βαρβάρωσις εἰς τὰ ἔθνη, μία εἶναι καὶ τὸ νὰ λησμονῶσιν ἕως καὶ αὐτὴν τὴν ἀρχὴν καὶ τὸνομα τῆς γενεᾶς των. Οἱ πρόγονοί μας ὀνομάζοντο τὸ παλαιὸν Γραικοί· ἔπειτα ἔλαβον τὸ ὄνομα Ἑλληνας, ὄχι ἀπὸ ἕνους ἔθνος, ἀλλ' ἀπὸ Γραικὸν πάλιν, ὅστις εἶχε κύριον ὄνομα τὸ Ἑλληνα, καθὼς ἡμεῖς ὀνομαζόμεθα, σὺ Κλεάνθης, Ἀριστοκλῆς ἐγώ. Ἐν ἀπὸ τὰ δύο λοιπὸν ταῦτα εἶναι τὸ ἀληθινὸν τοῦ ἔθνος ὄνομα. Ἐπρόκρινα τὸ Γραικοί, ἐπειδὴ οὕτω μᾶς ὀνομάζουσι καὶ ὅλα τὰ φασισμένα ἔθνη τῆς Εὐρώπης. Ἄν προκρίνης τὸ Ἑλληνας, ὀνομάζου, φίλε μου, Ἑλληνα ἄλλὰ μὴ, διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ θεοῦ, Ῥωμαῖος.

Κλ Διὰ τί τοῦτο;

Ἀρ Διότι δὲν εἶσαι Ῥωμαῖος. Οἱ Ῥωμαῖοι πρῶτοι μᾶς ἐσπέρησαν ἀπὸ τὴν ὀλίγην ἐλευθερίαν, τὴν ὅποιαν εἶχαν μᾶς ἀφήσει τῆς Ἑλλάδος αἱ διχόνοιαι. Καὶ τὸ νὰ φέρωμεν τὸνομα των εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ φέρωμεν τυπωμένα εἰς τὸ μέτωπον τὰ στίγματα τῆς δουλείας, καὶ νὰ ὁμολογῶμεν ἔκουσίως ὅτι χαίρομεν εἰς τὴν δουλείαν.

33. Om begripsverwarring te vermijden gebruikten bepaalde auteurs uit deze periode het woord *Románi* (Ῥωμάνοι) wanneer ze de Romeinen bedoelden. Zo bijvoorbeeld Evjenios Voulgaris, in zijn *Schets van de Religieuze Tolerantie* (1768) en Grigórios Konstandás en Danilí Filippídhis in hun *Nieuwere Geografie* (1791). E. ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ, *Σχεδιασμοὶ περὶ τῆς ἀνεξίτηρησκειας*, in: Βασικὴ Βιβλιοθήκη 35, Athene 1959, 120-128 ; Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΣ -Δ. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ, *Γεωγραφία Νεωτερικῆ*, Ἐπιμέλεια Αἰκ. Κουμαριανοῦ, Athene 1988.

34. Voor een bloemlezing van teksten uit deze periode, zie K. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, *Ὁ Κοραΐς καὶ ἡ ἔποχὴ του*, Βασικὴ Βιβλιοθήκη 9, Athene 1958.

35. Deze opvatting gaat terug op de antieken zelf, cf. *Marm. Par.*, F. Gr. Hist. 239 A 6: "Ἑλληνας ὀνομάσθησαν τὸ πρότερον Γραικοὶ καλούμενοι. Naar alle waarschijnlijkheid echter is het woord Γραικός (vroegste vermelding in Arist., *Meteor.*, I, 352 b 2) een transcriptie van het Latijnse *Graecus*, dat op zijn beurt zou teruggaan op de Italische naam voor de Γραικός, het West-Griekse (Illyrische) volk waarmee de Italië het eerst in contact kwamen. Zie: M. DUBUISSON, "*Graecus, Graeculus, Graecari*: L'emploi péjoratif du nom des Grecs en Latin", in: S. Said (ed.), *Ἑλλητισμός, Quelques jalons pour une histoire de l'identité grecque* (Actes du Colloque de Strasbourg, 25-27 oct. 1989), Leiden 1991, 315-335, vooral 330-333.

de hardnekkige heidense connotatie die Helleense terminologie bij de grote massa toen nog had. Precies dit lijkt me de voornaamste reden waarom Korais in zijn politieke pamfletten, waarmee hij brede volkslagen wilde bereiken, steevast voor de westerse benaming koos.

Om het Helleense bewustzijn van de onderworpen volksgenoten aan te scherpen, zette Korais in 1804 zijn beroemde *Helleense Bibliotheek* (Ἑλληνική Βιβλιοθήκη) op, een reeks van uiteindelijk niet minder dan 26 uitvoerig becommentarieerde tekstuitgaven van Griekse auteurs uit de Oudheid. In de *Prolegomena* op deze uitgaven lezen we naast *Grieken* ook vaak *Hellenen* wanneer Korais de eigentijdse volksgenoten bedoelt³⁶. Vreemd genoeg werd dit feit door heel wat onderzoekers over het hoofd gezien³⁷. Om te onderstrepen dat de term *Hellenen* pas tijdens de Bevrijdingsoorlog echt is doorgebroken stelt Ioánnis Kakridhís zelfs expliciet:

*"Who knew the Greek language and history better than him <Korais>? (...) And yet Korais uses only one term for the contemporary Greeks, the term Γραικοί. When he uses Hellenes he means exclusively the ancient Greeks."*³⁸

Deze uitspraak wordt door de lectuur van Korais' *Prolegomena* meteen weerlegd. Stellen dat de zelfbenaming *Hellenen* voor 1821 een ruime verspreiding kende, zou uiteraard een ongehoorde veralgemening zijn; maar dát de term - zij het in een beperkte kring van progressieve intellectuelen - werd gebruikt, is onloochenbaar³⁹. Ook in andere geschriften van de Griekse Verlichting worden, zoals bij Korais, de namen *Grieken* en *Hellenen* soms door elkaar gebruikt⁴⁰.

36. De hele reeks tekstuitgaven wordt overigens voorgesteld als *"Nieuwe uitgave van Helleense dichters en schrijvers voor de Hellenen die de Helleense taal bestuderen* (Νέα έκδοσις Ἑλληνικῶν Ποιητῶν καὶ Συγγραφέων διὰ τοὺς σπουδάζοντας τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν Ἑλληνας), een opdracht die in elk *Prolegomenon* wordt herhaald met *"Aan de Hellenen"* (Πρὸς τοὺς Ἑλληνας). Zie: A. ΚΟΡΑΪΣ, *Προλεγόμενα στοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς καὶ ἡ ἀντοβιογραφία του*, Athene 1986, 57.

37. Van de door mij geraadpleegde auteurs die het gebruik van de verschillende namen tijdens de Verlichting schetsen, beperkt enkel Trypanis zich, wat de opvattingen van Korais betreft, niet tot de aangehaalde dialoogpassus. Vgl. C. A. TRYPANIS, op. cit., 437, met K. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, 85-86; Δ.ΤΖΙΟΒΑΣ, op. cit., 43; I. ΚΑΚΡΙΔΙΣ, op. cit., 253.

38. I. ΚΑΚΡΙΔΙΣ, op. cit., 253.

39. Voor voorbeelden van het gebruik, bij uiteenlopende auteurs, van de term *Hellenen* als zelfbenaming, verwijs ik opnieuw naar de bloemlezing van Dhimarás (zie n. 34). De meest radicale aanhanger van de Helleense terminologie was ongetwijfeld de *Anonieme Helleen* (Ἀνώνυμος ὁ Ἑλληὴν), de onbekende auteur van het revolutionaire manifest *Helleense Nomarchie, of een uiteenzetting over vrijheid* (Ἑλληνικὴ Νομαρχία ἤτοι λόγος περὶ ἐλευθερίας, 1806. Heruitgave: Γ. Βαλέτας, Athene 1958).

40. Zo bijvoorbeeld in het anonieme pamflet *"Rus-Engelsman-Fransman"* (Ῥωσσοαγγλογάλλος), waar de verpersoonlijkte Hellas zich met twee namen voorstelt: Τὸ

Tijdens de laatste decennia voor de Bevrijdingsoorlog moet de intellectuele discussie over de waarde van de verschillende benamingen bijzonder levendig geweest zijn, want in 1810 kon Athanásios Christópoulos, in een fictief droomrelaas, opmerken dat het er in wezen niet toe doet hoe de Grieken zichzelf noemen:

*“Ik vraag dat hun daden evenwaardig zijn aan die van de goede Hellenen, en het maakt me niet uit of ze zich Roméï of Grieken noemen, of Achaïers of Pelasgen of Hellenen of om het even hoe.”*⁴¹

Onafhankelijk van hun uiteenlopende onomastische voorkeuren waren de progressieve krachten binnen de Griekse wereld het rond 1810 wel eens over de inhoud van de “daden” die gesteld moesten worden: de Grieken moesten de wapens opnemen tegen de Turken. Terwijl in 1780 voor de vergriekste Misiódhax het gebruik van de Helleense terminologie ook voor het benoemen van verlichte Turken niet geheel was uitgesloten, zijn de noties Griek en Turk in de koraïstische ideologie antoniemen geworden. Want voor Koraís en zijn geestesgenoten lag de essentie van de “Grieksheid” in het vrij zijn van onderwerping, een voorrecht waarvan het Griekse volk eerst door de Romeinen en in eigen tijd door de Turken was beroofd.

“DE ROMÉÏ VERTROKKEN EN IN HUN PLAATS VERSCHENEN DE HELLENEN”⁴²

Bovenstaande uitspraak van de 19de-eeuwse Byzantinoloog Spirídhon Zambélios vat de stormachtige ontwikkelingen tijdens het derde decennium van de 19de eeuw voortreffelijk samen. In 1821 werd de Bevrijdingsoorlog aangestoken in Moldavië om zich in eerste instantie razendsnel te verspreiden over álle gebieden waar de Grieken de meerderheid van de Ottomaanse burgers uitmaakten. Vrij snel echter won de sultan grote gebieden terug en werd het strijdtoneel beperkt tot wat eens het hart van Hellas was geweest: de Peloponnesos en delen van Attika. In deze gebieden zou de naam *Hellenen* een razendsnelle verspreiding kennen, eerst onder de vrijheidsstrijders zelf en later onder de hele bevolking. Uit de *Mé-*

ὄνομά μου εἶν' Ἑλλάς, κοινῶς δὲ καὶ Γρακία. Zie K.Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, *Ὁ Ρωσσοαγγλογόλλος. Κριτικὴ ἔκδοσις μὲ ἐπιλεγόμενα*, Athene 1990, 23.

41. Ἐγὼ ζητῶ τὰ ἔργα νὰ εἶναι ἀνάλογα μ' ἐκεῖνα τῶν καλῶν Ἑλλήνων καὶ ἀδιαφορῶ ἂν ὀνομάζονται Ῥωμαῖοι ἢ Γρακοί, ἢ Ἀχαιοί, ἢ Πελασγοί, ἢ Ἑλληνες, ἢ ὅπως ἄλλοιῶς. Α. ΧΡΗΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἄπαντα*, Athene 1969, 181.

42. Ἀπῆλθον οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἀντὶ τούτων ἐνεφάνησαν οἱ Ἑλληνες. Σ. ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ, *Βυζαντινὰ Μελέτα*, Athene 1976 [1857], 695.

moires van de nauwelijks geletterde generaal Makriyánnis blijkt welke doorslaggevende rol de heroïsche strijd heeft gespeeld in de hellenisering van het zelfbegrip van de gewone man: terwijl Makriyánnis in zijn relaas over de pre-revolutionaire periode enkel de term *Romií* gebruikt, duikt, zodra hij het over strijdende Grieken heeft, de naam *Hellenen* op⁴³. Al in januari 1822 werd de Helleense terminologie door een voorlopige bestuursraad officieel ingevoerd voor de toen reeds bevrijde streken: het land kreeg de naam *Hellas*, zijn inwoners *Hellenen*⁴⁴. Toen Griekenland in 1830 officieel werd uitgeroepen tot onafhankelijk koninkrijk, zou deze nomenclatuur worden bekrachtigd. Een Franstalige getuigenis uit 1828, van de Griek Jákovos Rízo-Neroulós, leert dat deze namen in het begin van de jaren twintig van de 19de eeuw ook voor de Turken bijzonder nieuw en gewoon klonken:

*"Aussi, lorsqu'à l'origine de notre insurrection, les patriotes affectèrent, dans les proclamations et les autres actes publics, de rendre à la nation son ancien nom d'Hellènes, les Turcs, qui entendaient cette dénomination pour la première fois, ne comprenaient pas d'abord de quel peuple il s'agissait: 'Mais qu'est-ce que donc que ces Hellènes, demandaient ces Barbares; et quelle contrée habitent-ils? Il faut qu'ils viennent de bien loin, puisque jamais nous n'avons entendu prononcer leur nom.'"*⁴⁵

De pogingen die de *Hellenen* in de daaropvolgende 50 jaar ondernamen om te beantwoorden aan het beeld dat door hun roemrijke naam werd opgeroepen, grenzen schier aan het ongelooflijke⁴⁶. Griekenland geloofde dat het nabootsen van uiterlijke symbolen van de

43. Cf. ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ, *Άπομνημονεύματα*, Athene 1907. Toch was de traditionele zelfbenaming meer dan een eeuw later onder het gewone volk nog steeds niet verdwenen. Arnold Toynbee merkt op dat hij als oorlogsverslaggever tijdens de Grieks-Turkse Oorlog van 1919-1922 eenvoudige Griekse soldaten zichzelf *Romií* hoorde noemen. Zie A. TOYNBEE, op. cit., 156.

44. Voor de tekst van de "Voorlopige Grondwet van Hellas" (Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος), opgesteld in de eerste Nationale Vergadering te Epidhavrós, zie A. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, *Κείμενα - Πηγαι της ιστορίας της ελληνικής επαναστάσεως*, deel 1, Athene 1966.

45. J. RIZO-NEROULOS, *Cours de littérature grecque moderne*, Parijs 1828, 171, n. 1. In september 1996 trof ik (een Griekse vertaling van) deze opmerking aan in het tijdschrift *Άθηνόγραμμα* (5/9/1996), als citaat van de week. De woorden van Rízo-Neroulós staan er nogal verloren temidden van de aankondigingen van culturele evenementen die de inhoud van dit blad uitmaken, maar dat maakt hen juist betekenisvol als stille suggestie. In tijden van "nationale crisis" (denken we aan de problemen rond het rotseilandje Imia, en de hete zomer van '96 op Cyprus) voelen vele Grieken de miskenning van het bestaan van de Helleense natie door de "barbaarse Turken" als bijzonder actueel aan.

46. Uitstekende mentaliteitsstudies van de periode 1830-1850 zijn A. ΠΟΛΙΤΗΣ, op. cit. en E. ΣΚΟΠΕΤΑ, *Τò "πρότυπο βασίλειο" και ή Μεγάλη Ίδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Athene 1988.

antieke glorie *conditio sine qua non* was om uit te groeien tot een volwaardige Europese natie. Onder het motto “*Wij Hellenen zijn geen heden*”⁴⁷ droomden ideologen én burgers van een gehelleniseerde toekomst die identiek was aan het klassieke verleden; en daarom kwam het erop aan de 15 eeuwen *Romiosíni* die hen van de Helleense voorouders scheidden, zo snel mogelijk te vergeten. Het verlangen om zich volledig met de antieken te identificeren, komt het sterkst tot uiting in het uiterst archaïserende idioom dat toen werd gepropageerd als nationale taal, niet alleen voor bestuur en onderwijs maar ook voor de literatuur⁴⁸. Geheel in overeenstemming met de hellenocentrische ideeën van Koraís werden tijdens de eerste decennia van de Griekse staat de Byzantijns-christelijke cultuur en de levendige Romeïsche volkstraditie volledig veronachtzaamd.

DE NATIONALE HISTORIOGRAFIE: “HELLENEN” EN “ROMÍ” ZIJN ÉÉN

Pas vanaf de jaren vijftig van de 19de eeuw begon een deel van de Griekse intelligentsia in te zien dat precies deze eeuwenlange tussenperiode een belangrijke schakel was tussen verleden en heden. Er kan pas sprake zijn van continuïteit tussen het Hellas van de vijfde eeuw voor en dat van de 19de eeuw na Christus wanneer bewezen is dat het Helleense element ook in Byzantium en tijdens de Tourkokratía in leven is gebleven. Ook de Helleense terminologie moest dus worden verruimd en toegepast op de tussenliggende periodes. In 1852 lanceerde Zambélios de term “*helleens-christelijk*” (έλληνοχριστιανικός)⁴⁹. Zo werden twee wereldbeelden die in het Griekse zelfbegrip meer dan duizend jaar elkaars tegengestelde waren geweest eindelijk verzoend. De echte rehabilitatie van Byzantium kwam er met Konstandínos Paparrigópoulos, die tussen 1860 en 1875 werkte aan zijn *Geschiedenis van de Helleense Natie* (Ιστορία του Έλληνικού Έθνους), een monumentale synthese van de wedervaardigheden van een immer Helleens Griekendom, van de oudste

47. Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶμεθα ἔνεστῶς· εὐρισκόμενοι εἰς μεταβατικὴν κατάστασιν, τὴν χειρίστην πασῶν ἐν παντί, εἶμεθα παρελθὸν καὶ μέλλον. Ik ontleen dit citaat (afkomstig uit een artikel in het tijdschrift *Ἔστιά*, 1879) aan E. Σκοπετεα, op. cit., 190.

48. Precies in deze talige context hield de Romeïsche terminologie het langst stand. De term *Helleens* bleef als vanouds voorbehouden voor antiek, of uiterst archaïserend Grieks, terwijl de eigentijdse, levende taal nog tot in deze eeuw *Romeïsch* (Ρωμαίικα) werd genoemd.

49. Σπ. ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ, *Ἄσματα Δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐκδοθέντα μετὰ μελέτης ἱστορικῆς περὶ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ*, Athene 1986 [1852]. Zie ook Κ.Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, *Νεοελληνικός Διαφοτισμός*, 404.

tijden tot in de 19de eeuw⁵⁰. Terwijl Koráís een halve eeuw tevoren de Byzantijnse cultuur nog smalend "*Grecoromeïsme*" (Γραικορωμαϊσμός) had genoemd⁵¹, werd Byzantium door Paparrigópoulos als zuiver Helleens voorgesteld door middel van de benaming "*Middeleeuws Hellenisme*" (Μεσαιωνικός Έλληνισμός)⁵². Overigens had de door Koráís geliefde "westerse" zelfbenaming *Grieken* in de jonge Griekse staat al lang afgedaan. De ongenueerde imitatie van Europese modellen door de Verlichtingsdenkers werd door leidende intellectuelen in vraag gesteld, en op politiek vlak voelde de jonge Griekse staat zich door het Westen in de steek gelaten.

Het Hellas waarin Zambélios en Paparrigópoulos woonden en werkten omvatte driemaal minder inwoners dan het totale aantal Grieken dat zich - onder meer in Klein-Azië - nog altijd onder Ottomaans gezag bevond. Uit deze discrepantie ontstond "*de Grote Idee*" (Η Μεγάλη Ίδέα), het verlangen om alle Grieken te verenigen in een groot Grieks rijk met Constantinopel als hoofdstad. Ook deze territoriale aspiraties brachten een verruiming van het Helleense begrippenapparaat met zich mee. In tegenstelling tot de oorspronkelijke, enge definitie uit 1822 (*Hellen is wie in de staat Hellas woont*) werd de naam vanaf het midden van de 19de eeuw in het officiële discours van de staat voor alle Griekstaligen gebruikt. Vanuit dezelfde optiek werd ook de koninklijke titel aangepast. Terwijl de Beier Otto, eerste koning van Griekenland (1832-1862), de titel *Koning van Hellas* (Βασιλεύς τῆς Ἑλλάδος) had gedragen, besteeg zijn opvolger, de Deen Georgios I in 1863 de troon als Koning van de Hellenen (Βασιλεύς τῶν Ἑλλήνων)⁵³. In 1881 riep Paparrigópoulos in een ideologisch geladen monografie over de Helleense benamingen, zijn landgenoten op hun aandacht te richten op de "nog niet bevrijde" Grieken (οἱ ἀλύτρωτοι), en hield daarbij het volgende schrikbeeld voor:

50. Cf. K. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, *Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλος. Η εποχή του, ἡ ζωή του, τὸ ἔργο του*, Athene 1986.

51. Cf. Koráís' *Prolegomena* op de *Mélanges* ("Ἀτακτα"), deel 4 [1832]. Zie nu: A. ΚΟΡΑΪΣ, *Προλεγόμενα στους ἀρχαίους Έλληνες συγγραφείς*, τόμος Δ', Athene 1995, 421-435, 424.

52. Cf. K. ΠΑΠΑΡΡΙΓΟΠΟΥΛΟΣ, *Ίστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Έθνους [Ἡ πρώτη μορφή: 1853]*, Ἐπιμ. Κ.Θ. Δημοφῶ, Athene 1970.

53. De Griekse diplomatie probeerde buitenlandse kritiek op de 'onrechtmatige toeëigening' die achter de nieuwe titel schuilging te weerleggen met de vrij absurde argumentatie dat "*Roi des Hellènes*" niet begrepen mocht worden als "*Roi des Grecs*", en dat met het woord *Hellenen* enkel de inwoners van de onafhankelijke staat bedoeld werden - wat in werkelijkheid uiteraard niét het geval was. Zie K. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, "Ίδεολογήματα στην ἀφετηρία τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου" in: *Πανεπιστήμιο: Ίδεολογία καὶ Παιδεία. Πρακτικά τοῦ διεθνoῦς συμποσίου* (Ἀθήνα, 21-25 Σεπτεμβρίου 1987), 42-52, 47-48.

“de namen *Hellenen*, *Helleense natie*, *Hellenisme*, zullen beperkt blijven tot het meest zuidelijk punt van het grote <Balkan>schiereiland.”⁵⁴

Maar terwijl het officiële discours van de staat *Hellas* ook de “buitenlandse” Grieken *Hellenen* noemde, bleef de gemiddelde Griekstalige binnen het Ottomaanse Rijk zichzelf gewoon *Romiós* noemen. Paparrigópoulos’ tekst is dan ook doordrongen van het treurige besef dat de tijd waarin de vergrieksing van de hoogste bevolkingslagen in de orthodoxe wereld een vanzelfsprekend gegeven was, voorgoed tot het verleden behoorde⁵⁵: in de loop van de 19de eeuw immers hadden ook de Bulgaren, Moldaven, Vlachen, *Misiodhaken*, ... een nationale identiteit ontdekt. In het tijdperk van het nationalisme was de multi-etnische *Helleense Democratie* waarvan Rígas Velestinlís had gedroomd, definitief een utopie geworden.

NIKÓLAOS POLÍTIS EN DE HELLENISERING VAN DE ROMIOSÍNĪ

Vanaf de jaren tachtig van de 19de eeuw werd het overbenadrukken van de Helleense taal en cultuur, ten nadele van de eigentijdse volkstraditie, op radicale wijze in vraag gesteld door de dhimoticisten. Zij pleitten voor een veralgemeend gebruik van de volkstaal, de “dhimotikí” (δημοτική)⁵⁶ en bekeken de geschiedenis van de Griekse natie opnieuw door een Romeïsche bril. Zo stelde Arjíris Eftalióti in 1901 de Helleense identiteit van de natie in vraag door aan zijn geschiedeniswerk dat de nationale geschiedenis vanaf de vijfde eeuw n. Chr. tot in de eigen tijd bestreek, de titel *Geschiedenis van de Romiosíni* (Ιστορία της Ρωμαιοσύνης) te geven⁵⁷. Deze naamgeving leidde tot heftige discussies tussen voor- en tegenstanders en bracht een publicatiestroom van polemische artikelen op gang⁵⁸. Ook gezaghebbende intellectuelen als dichter Kostís Palamás en Nikólaos Polítis, grondlegger van de “laografie” (λαογραφία, de wetenschappelijke

54. Τὰ ὀνόματα Ἑλληνας, ἑλληνικὸν ἔθνος, ἑλληνισμὸς θέλουσι περιορισθῆ εἰς τὴν νοτιωτάτην ἄκραν τῆς μεγάλης χερσονήσου. Κ. ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, “Ιστορία τῶν ὀνομάτων Ἑλληνας, Ἑλληνικὸν ἔθνος, Ἑλληνισμὸς”, in: IDEM, *Προλεγόμενα*, Ἐπιμ. Κ.Θ. Δημαρᾶ, [1881], 67-94, 93.

55. Κ. ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, op. cit., 90.

56. Cf. P. BIEN, *Kazantzakis and the Linguistic Revolution in Greek Literature*, Princeton 1972, 75-155.

57. Α. ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ, *Ιστορία τῆς Ρωμαιοσύνης*, Athene 1901.

58. Voor een bespreking van de voornaamste reacties, zie M. ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ, “Ρωμαιοί, Ρωμιοί καὶ Ρωμαιοσύνη. Κριτικὴ βιβλιογραφία”, 86-89. Zie ook Α. ΛΕΟΝΤΙΣ, “Cultural Politics and Populist Uses of the Ancients”, in: *Journal of Modern Greek Studies* 9 (1991) 191-213, 194-196.

bestudering van de Nieuwgriekse volkstraditie⁵⁹), lieten hun stem horen. Een door de tegenstanders van Eftaliótis' titelkeuze vaak gebruikt argument was de constatering dat de naam *Romiós* sinds de herinvoering van de Helleense terminologie een negatieve bijklank had gekregen. In de taal van politiek en satire was het woord inderdaad gedegradeerd tot uitdrukking van de mislukkingen van de eigentijdse Grieken en hun onvermogen om volwaardige Hellenen te zijn⁶⁰. "*De Romiós is het type mens dat in zich alle sociale en politieke tekortkomingen van de Helleen verenigt*", zo liet ook Polítis zijn afkeuring voor de naam horen⁶¹. Palamás daarentegen verzette zich tegen deze negatieve en eenzijdige interpretatie van de woorden *Romiós* en *Romiosíni*. In een fraai geschreven essay herinnert de dichter aan de edele bijklank van heldenmoed en martelaarschap die in de orale traditie van de onderworpen natie onlosmakelijk met deze woorden verbonden was geweest - maar waaraan noch door Koraífs, noch door de eigentijdse classicisten aandacht werd besteed.

"(...) 'Hellenen', om zand in de ogen van de wereld te strooien, maar in werkelijkheid zijn we *Romií*. Voor deze naam moeten we ons alles behalve schamen. Laat hem dan niet omgord zijn door een krans van wilde olijftakken uit Olympia, hij wordt verheven door een martelaarskroon van doornen, en naar thijm geurt hij, en wapenkruut."⁶²

59. Zie M. IOANNIDOU, "Griekse volkskunde: Gebruiken en geloofsvoorstellingen uit het oude in het moderne Griekenland", in: *Tetradio* 5 (1996) 89-100. De ideologie achter de "laografie" wordt genadeloos blootgelegd door M. HERZFELD, *Ours Once More. Folklore, Ideology, and the Making of Modern Greece*, Austin 1982.

60. Een voorbeeld van het satirische gebruik van de naam *Romiós* vinden we in een gedicht van Panajótis Panás (1874), waarin, op basis van het werkwoord βρωμιάω ("stinken") de woordspeling Β-ρωμιοί ("*stink-Romií*") wordt gecreëerd. Ik ontleen de verwijzing aan A. ΠΟΛΙΤΗΣ, *Ρωμαντικά χρόνια. Ίδεολογίες και νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*, Athene 1993, 102.

61. 'Ο Ρωμιός είναι ο τύπος του ανθρώπου, του συννευόντος έν έαυτώ πάντα τὰ κοινωνικά και πολιτικά έλαττώματα του Έλληνος. Ν. ΠΟΛΙΤΗΣ, "Έλληνες ή Ρωμιοί," [1901], in: *Λαογραφικά Σύμμεικτα, τόμος Α'*, Athene 1920, 122-133, 132.

62. 'Έλληνες, για να ήλχνουμε στόχη στα μάτια του κόσμου, πραγματικά, Ρωμιοί. Τò όνομα κάθε άλλο είναι παρά για ντροπή. Άν δέν τò περιζώνει άγριλιάς στεφάνι από την Όλυμπία, τò άνυψώνει στέμμα άκάνθινο μαρτυρικό και θυμάρι μοσκοβολά και μαρούτι. Κ. ΠΑΛΑΜΑΣ, 'Ρωμιός και Ρωμαιοσύνη', [1907] in: IDEM, *Άπαντα, τόμος 6*, Athene 1962, 273-281, 277. Vooral de eerste zin van dit citaat verdient verdere aandacht. Ook andere auteurs hebben het begrippenpaar *Hellenen* vs. *Romií* aangewend als uitdrukkingsmiddel van de fundamentele dualiteit in de Griekse maatschappij tussen *ideale zelfvoorstelling* (een waardig nakomelingschap van de antieke Hellenen) en *realiteit* (de gevolgen van vier eeuwen Tourkokratía). Zo wijdde Griekenlandreiziger Patrick Leigh Fermour een volledig hoofdstuk van een reisverslag aan wat hij "*The Helleno-Romaic Dilemma*" noemt. (P. LEIGH FERMOUR, *Roumeli, Travels in Northern Greece*. London 1983 [1966], 96-124.) Voor een analyse van ludieke en wetenschappelijke benaderingen van deze dualiteit, zie Δ. ΤΖΙΟΒΑΣ, op. cit.

Voor Palamás hield het begrip *Romiosíni* niet alleen een eervolle herinnering in aan de heroïek en onderlinge solidariteit van een eeuwenlang onderdrukt volk; ook beschouwde hij het als historisch meest correcte benaming voor een geschiedeniswerk dat gewijd was aan de periode waarin de Grieken zichzelf uitsluitend *Romíi* hadden genoemd⁶³. Dit laatste punt maakte de kern van de hele discussie uit: *was het gebruik van de naam Hellenen als zelfbenaming inderdaad volledig uitgestorven sinds de late Oudheid, ten voordele van de naam Romíi?* Voor vele Grieken hield een positief antwoord op deze vraag de ontkenning in van de directe continuïteit met de antieke Hellenen⁶⁴. Ook Nikólaos Polítis probeerde in zijn reactie op Eftaliótis' werk het tegendeel van deze premisse te bewijzen⁶⁵:

*“Ons hedendaagse gebruik van de naam Hellenen als nationale benaming (...) is geen kunstmatige en gedwongen heropleving van een dode vorm. Dergelijke pogingen kennen nooit succes en beïnvloeden het volk niet.”*⁶⁶

Om aan te tonen dat het Griekse volk zichzelf tijdens de Tourkratía niet alleen *Romíi* maar soms ook *Hellenen* noemde, haalde de eminente volkskundige tal van overgeleverde volksliederen aan waarin een vorm van het woord *Hellenen*⁶⁷ voorkomt. Zo citeerde Polítis bij voorbeeld de beginregel van een Pontisch lied over de val van Constantinopel, waarin Konstandínos XI Paleológos *Helleen* wordt genoemd: Τὴν πόλιν ὄντας ὄριζεν ὁ Ἕλλεν Κωνσταντίνον (“Toen de Helleen Konstandínos over de stad regeerde”)⁶⁸. In zijn ideologische gedrevenheid ging Polítis voorbij aan het feit dat het woord *Helleen* in dergelijke zogenaamd “historische volksliederen” ook wel eens een metaforische betekenis zou kunnen hebben. Het lijkt immers weinig waarschijnlijk dat Keizer Konstandínos, in het

63. Κ. ΠΑΛΑΜΑΣ, op. cit., 279.

64. Dit geldt echter niet voor Paparrigópoulos, die het feit dat de verschillende nationale benamingen betekenisveranderingen hebben gekend, “terwijl de natie zelf nooit ophield te bestaan”, impliciet beschouwt als bewijs van de uniciteit, en de kracht van de Griekse natie. Cf. Ἡ διαλείπουσα αὐτὴ φάσις τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν ὀνομάτων, ἐνῶ τὸ ἔθνος οὐδέποτε ἐπαυσεὺν ὑφιστάμενον, εἰς οὐδένα ἀσάτῳς ἕτερον λαὸν ἀνευρίσκειται. Κ. ΠΑΠΑΡΡΙΓΟΠΟΥΛΟΣ, op. cit., 71.

65. Zie ook M. HERZFELD, op. cit., 124-128.

66. Ἡ σημερινὴ χρῆσις τοῦ ὀνόματος Ἑλληνας ὡς ἐθνικοῦ ἡμῶν ὀνόματος δὲν εἶναι (...) τεχνητὴ καὶ βεβιασμένη ἀναζωογόνησις νεκροῦ τύπου· τοιαῦται ἀπόπειραι οὐδέποτε εὐδοκίμουσιν, οὐδ' ἐπιρραΐουσι τὸν λαόν. Ν. ΠΟΛΙΤΗΣ, op. cit., 132.

67. In de orale traditie was het woord Ἑλληνας soms verbasterd tot Ἑλληνοί, Ἑλλένηδες, Ἀθήνηδες, Γέλληνοι. ... Zie: I. KAKRIDIS, op. cit., 257-259 en IDEM, *Die alten Hellenen im Neugriechischen Volksglauben*, München 1967, 11.

68. Ν. ΠΟΛΙΤΗΣ, op. cit., 130. Voor de volledige liedtekst, zie: Ν. ΠΟΛΙΤΗΣ, *Ἐκλογή ἀπὸ τὰ πρᾶγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ*, Athene 1991 [1914], 315.

collectieve bewustzijn van de onderworpen Grieken hét symbool van de wederopstanding van het christelijke Rijk, in de volkse verbeelding een Helleen in de toen gangbare zin van het woord geweest zou zijn - een heiden. Volgens Ioánnis Kakridhís, betekende het woord *Helleen* in dit lied "dappere held"⁶⁹. De aanwezigheid van Helleense referenties in de volkstraditie laat zich volgens Kakridhís verklaren vanuit de grote hoeveelheid indrukwekkende resten uit de oudheid die het middeleeuwse Griekse landschap sierden. De tot ruïnes vervallen tempels en de grote schatten die regelmatig uit de grond werden gehaald, moeten inderdaad een enorme invloed uitgeoefend hebben op de verbeelding van het Griekse volk. Deze resten werden in verband gebracht met de heidense Hellenen, die daardoor al snel mythische proporties kregen⁷⁰.

Het *quod-est-demonstrandum* van Polítis is dus slechts gedeeltematig juist. De naam Hellenen was inderdaad geen volledig "*dode vorm*" toen hij na 1821 opnieuw in gebruik raakte. Maar zijn nationale betekenis was hij wél allang verloren; dat hij die tijdens de Bevrijdingsoorlog op spontane en snelle wijze heeft teruggewonnen, is precies aan de eeuwenoude mythologisering van de historische Hellenen te danken. Bij de strijdende *Romií* sloeg de nieuwe zelfbenaming meteen aan, niet omdat zij enig historisch besef hadden van de antieken, maar omdat *Hellenen* in hun collectief bewustzijn refereerde aan helden met legendarische kracht, waarmee zij zich als vechters maar al te graag associeerden. Als grondlegger van de "laografie" was Nikólaos Polítis in zijn tijd ongetwijfeld de man die het meeste wist over de mythische dimensies van de *Hellenen* in de volkscultuur⁷¹. Om het historisch correcte gebruik van de term *Romiosíni* door Eftalióti in discredit te brengen, stelde hij niettemin, zonder gewag te maken van enige betekenisverschuiving, dat de naam *Hellenen* in de orale traditie veel vaker voorkomt dan zijn Romeïsche tegenhanger⁷². Het bewust selectief voorstellen van de geschiedenis is kenmerkend voor de helleniseringsideologie die in het 19de-eeuwse Griekenland overheerste. Vanuit de overtuiging dat enkel de band met de antieke Hellenen aan de Griekse natie bestaansrecht gaf, benaderden de eerste laografen de volkscultuur

69. I. KAKRIDIS, op. cit., 22.

70. I. KAKRIDIS, op. cit., 16.

71. Zo vermeldt Palamás Polítis als autoriteit, daar waar hij het over de - in zijn tijd onder het gewone volk nog steeds actuele - legendarische betekenis van het woord *Helleen* heeft: "τόνομα Ἑλλήν (...) σημαίνει κι ὡς τὴν ἄρ' ἀκόμα, γιὰ τὸν πολὺ λαό, τὸν ἀντρειωμένο, τὸ γίγαντα (Πολίτης Νεοελ. Μυθολογία)." K. ΠΑΛΑΜΑΣ, op. cit., 277. Voor Polítis' *Nieuwgriekse Mythologie* (1874) waarnaar Palamás hier verwijst, zie M. HERZFELD, op. cit., 99-102.

72. N. ΠΟΛΙΤΗΣ, op. cit., 129.

hoofdzakelijk als “bewaarplaats” van geloof, gewoonten en taal van de Helleense beschaving. Daardoor werd de traditie van de *Romiosíni* verengd tot de uitdrukking van een uitsluitend *Griekse* identiteit, terwijl de Romeïsche vlag in de prerevolutionaire Balkanwereld heel vaak een multi-etnische lading had gedekt. Polítis ging in dit ethnocentrisme zelfs zover te stellen dat de Griekse natie, als ze niet over de Helleense terminologie beschikte, exclusief recht zou hebben op de Romeïsche nomenclatuur:

“Dan zouden wij (...) ons land in plaats van *Hellas Romania* moeten noemen, zoals het Helleense volk in de Middeleeuwen het Byzantijnse Rijk noemde. (...) Omdat wij voorrang hebben, zouden we de Vlachen en Moldaven moeten verplichten een andere naam te zoeken voor hun verenigde staten. Zij hebben immers de namen opgenomen die wij terzijde lieten, door hun land *Romania* (Roemenië) en zichzelf *Roméi* (Roemenen) te noemen.”⁷³

Deze hypothese is uiteraard geen bewaarheid geworden. De Roemenen hebben (in tegenstelling tot de huidige inwoners van de ex-Joegoslavische Republiek Macedonië) hun nationale benaming nooit moeten veranderen op vraag van Griekenland. De Grieken beschikken immers wel degelijk over de Helleense terminologie. Opdat daarover ook in de rest van de wereld geen twijfel zou bestaan, werd in 1995, met de zegen van toenmalig Minister van Buitenlandse Zaken Pángalos, de *Vereniging Hellas* (ὁ Σύλλογος Ἑλλάδας) opgericht, die zich tot doel stelt de naam *Hellas* in de internationale gemeenschap te promoten - en wel onder het motto “*Hellas i.p.v. ‘Greece’, om historische redenen*” (Ἑλλάς ἀντὶ Greece, γιὰ λόγους ἱστορικούς)⁷⁴. Terwijl Adhamándios Koraís, intellectuele peetvader van de Griekse natiestaat, bij zijn volksgenoten de ‘graecistische’ terminologie propageerde ter nabootsing van “*alle verlichte volkeren van Europa*”, eist het Griekenland (of beter gezegd: het *Hellas*) van vandaag dat ook de Europeanen van het gebruik van termen als *Grecs*, *Greekness* en *Griekenland* definitief afstand doen.

73. Τότε δὲ θὰ ὀφείλομεν (...) νὰ ὀνομάσωμεν δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν χώραν ἀντὶ Ἑλλάδος Ῥωμανίαν, ὡς ὠνόμαζεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς κατὰ τοὺς μέσους χρόνους τὴν βυζαντινὴν ἐπικράτειαν. Ἐχόντες δὲ τὴν προτεραιότητα θὰ ἠγογκάζομεν τοὺς Βλάχους καὶ τοὺς Μολδανοὺς νὰ ζητήσωσιν ἄλλο ὄνομα καὶ διὰ τὰς ἐνωθείσας ἡγεμονίας τῶν διότι τὰ ὑφ’ ἡμῶν ἐγκαταλειφθέντα ὀνόματα παρέλαβον οὗτοι ὀνομάσοντες τὴν χώραν αὐτῶν Ῥωμανίαν (România), ἑαυτοὺς δὲ Ῥωμάσιος (Români). Ν. ΠΟΛΙΤΗΣ, op. cit., 131-132.

74. Cf. de berichtgeving in de krant *Ἡ Καθημερινή* (14/6/’96). Ook in de jaren tachtig werden in Griekenland dergelijke pogingen ondernomen. Zie M. ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ, op. cit., 112-113. Dat de diplomatieke onderneming ook in België vruchten afwerpt, blijkt uit de naamgeving van de culturele overeenkomst met Griekenland van 10 februari ’97, die de annalen is ingegaan als *Culturele Overeenkomst tussen België en de Helleense Republiek*.